

Секція: Актуальні проблеми сучасної економічної науки і практики

Митрофанова А.С.

викладач кафедри політичної економії

Харківського національного економічного університету

імені Семена Кузнеця

м. Харків, Україна

ЄДНІСТЬ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ З ТОЧКИ ЗОРУ ФОРМАЦІЙНОГО ПІДХОДУ

Сучасне суспільство знаходиться, мовою синергетики, у біфуркаційному стані, зазнає величезних вирішальних перетворень, як з боку продуктивних сил, оскільки кардинально змінюється технологічний базис (автоматизація, комп'ютеризація виробництва, посилення творчого змісту праці і т.д.), так і, відповідно, з боку виробничих відносин, які поволі вступають на шлях соціалізації (розвиток соціального партнерства, форм власності спільно-часткового і загального неподільного присвоєння). Окреслені процеси і перспективи подальших соціально-економічних змін досліджуються в рамках багатьох підходів: цивілізаційного, формаційного, інституціонального та інших. На наш погляд, суттєвим аналітичним потенціалом з даного предмету дослідження володіє саме формаційний підхід або формаційна теорія, яка була започаткована К. Марксом і розвинена в працях радянських вчених, а сьогодні отримує нові можливості для розвитку завдяки працям В. Іноземцева [1], Ю. Семенова [4; 5], та інших вчених.

Вивчення таких економіко-соціологічних категорій, як технологічний спосіб виробництва, продуктивні сили, суспільний спосіб виробництва, суспільна формація та етапів розвитку відповідних їм явищ виявляє необхідність співставлення указаних категорій з метою дослідження відносин і зв'язків між ними.

Як відомо, технологічний спосіб виробництва являє собою історично визначений соціально-економічними умовами спосіб поєднання працівника із засобами праці у єдності з технологічними відносинами виробництва. Ця категорія призначена для відображення сутнісних взаємозв'язків між елементами продуктивних сил і виявляє джерела розвитку останніх. Відповідно до формаційної теорії, суспільний спосіб виробництва – категорія, у якій втілюється взаємодія продуктивних сил та виробничих відносин. Суспільний спосіб виробництва багато в чому обумовлює соціальні, політичні і духовні процеси у суспільстві. При цьому не варто заперечувати і активну роль суспільної свідомості, адже надбудовні відносини (політичні, юридичні, культурні, релігійні, ідеологічні і т.д.) у свою чергу активно впливають на економічний базис – виробничі відносини. Акцент робиться на тому, що суспільна свідомість розглядається як відображення, породження суспільного буття, в основі якого лежить суспільний спосіб виробництва і його розвиток.

Також з точки зору формаційної теорії, людська історія виступає в остаточному підсумку як послідовність суспільних способів виробництва, що змінюють один одного в результаті внутрішніх змін. А трансформація способів виробництва спричиняє зміни і у надбудові суспільства – і таким чином народжується нова суспільно-економічна формація. Нагадаємо, що суспільно-економічна формація являє собою суспільний спосіб виробництва, узятий у єдності з юридичною і політичною надбудовою, тобто в ній втілюється взаємодія суспільного способу виробництва і надбудовних відносин. Варто відзначити, що «естафетно-формаційний» підхід до історичного розвитку, розвинений Ю. Семеновим [4; 5], уточнюючи формаційну теорію, передбачає розуміння зміни суспільно-економічних формацій як такої, що відбувається в масштабах всього людського суспільства, а не в межах кожного окремого регіону, держави, соціоісторичного організму.

Відзначимо, що поряд із категорією «суспільно-економічної формації», прийнятої за радянської політекономії, самостійне значення не навантаження несе введена К. Марксом [2; 3] більш широка категорія «суспільної формації».

Отже, суспільно-історичний розвиток може бути представлений за допомогою двох однаково цінних періодизацій:

по-перше, на п'ять суспільно-економічних формацій;

по-друге, - на три великих історичних періоди, виділених з погляду експлуатації праці – архаїчну формацію (первинну, охоплює період первіснообщинного ладу); економічну формацію (вторинну, що охоплює антагоністичні способи виробництва) і постеконімічну формацію (третинну – суспільство, що виключає експлуатацію).

Надання належної уваги новим граням формаційної теорії і залучення до аналізу мало вивчених прогресивних ідей К. Маркса дозволяють оцінити напрямки розвитку суспільства і прогнозувати його майбутнє

Ґрунтуючись на окреслених положеннях, автором здійснено спробу проілюструвати суспільно-історичний розвиток з точки зору зв'язку між технологічним способом виробництва, продуктивними силами, суспільним способом виробництва та суспільною формацією (див. рис. 1).

	Етапи історичного розвитку технологічного способу виробництва, продуктивних сил, суспільного способу виробництва і суспільної формації				
Суспільна формація	Первинна (архаїчна)	Вторинна (економічна)			Постеконімічна
Суспільний спосіб виробництва	Первісно-общинний	Рабовласницький	Феодалний	Капіталістичний	Посткапіталістичний
Продуктивні сили	Природні	Суспільні			Загальні
Технологічний спосіб виробництва	Інструментальний		Індустріальний		Постіндустріальний

Рис. 1. Суспільно-історичний розвиток з точки зору зв'язку між технологічним способом виробництва, продуктивними силами, суспільним способом виробництва і суспільною формацією (складено автором).

З даних, відображених на схемі, випливає, що первинна (архаїчна) суспільна формація базується на первіснообщинному суспільному способі виробництва та однойменній суспільно-економічній формації і характеризується відсутністю класового антагонізму і експлуатації. Економічна суспільна формація являє собою антагоністичне класове суспільство, засноване на експлуатації, і вміщує античний (рабовласницький), азійський, феодальний і капіталістичний способи виробництва та рабовласницьку, феодальну і капіталістичну суспільно-економічні формації. Третинною суспільною формацією виступає постеконічна формація – неантагоністичне суспільство, що виключає експлуатацію в будь-яких її формах, тобто уособлює марксове «царство свободи», і ґрунтується на посткапіталістичному (комуністичному) способі виробництва і однойменній суспільно-економічній формації.

Чотири історично перші суспільні способи виробництва (первіснообщинний, античний, азійський, феодальний) мають в якості свого технологічного базису інструментальний технологічний спосіб виробництва. Причому розвиток продуктивних сил в рамках інструментального технологічного способу виробництва від природних до суспільних забезпечує перехід від безкласового до класового суспільства – від первіснообщинного до рабовласницького суспільного способу виробництва. Суспільні продуктивні сили еволюціонують від інструментального через індустриальний до постіндустріального технологічного способу виробництва і в межах останнього перетворюються на загальні продуктивні сили. Формування індустриального технологічного способу виробництва на основі інструментального ТСВ в умовах зародження капіталістичних відносин забезпечує розвиток суспільного способу виробництва і відповідної суспільно-економічної формації від феодального до капіталістичного етапу. В свою чергу, зародження і становлення постіндустріального технологічного способу виробництва, який найбільше відповідає потребам розвитку загальних продуктивних сил, забезпечує необхідні матеріальні передумови для перетворення виробничих відносин в бік їхньої соціалізації з метою створення відповідного базису

посткапіталістичного суспільного способу виробництва, однойменної суспільно-економічної формації та третинної постекономічної формації в цілому, яка, передбачається, долає всі ступені експлуатації, що отримали розвиток в рамках економічної формації (від рабства, через кріпосництво до найманої праці).

У кінцевому підсумку отримані висновки підтверджують припущення про єдність суспільно-історичного процесу, про відсутність протиріч у періодизації та хронології етапів розвитку технологічного способу виробництва, продуктивних сил, суспільного способу виробництва і суспільної формації та про тісні взаємозв'язки між цими категоріями, що в цілому надає ефективний методологічний інструментарій для дослідження і прогнозування суспільно-економічного розвитку людського суспільства.

Література:

1. Иноземцев В. За пределами экономического общества. – М.: Academia-Наука, 1998. – 640 с.
2. Маркс К., Энгельс Ф. Избранные произведения. В 3-х т. Т. 1. – М.: Политиздат, 1985. – 635 с.
3. Маркс К., Энгельс Ф. Избранные произведения. В 3-х т. Т. 3. – М.: Политиздат, 1985. – 639 с.
4. Семёнов Ю. Марксова теория общественно-экономических формаций и современность. – Электронный ресурс. – Режим доступа: http://scepsis.net/library/id_120.html.
5. Семенов Ю.И. Философия истории (Общая теория, основные проблемы, идеи и концепции. От древности до наших дней). – М.: Современные тетради, 2003. – Электронный ресурс. – Режим доступа: http://scepsis.net/library/id_1065.html.